

Zapljena zrinsko-frankopanskih posjeda nakon izvršenja smrtno osude 30. travnja 1671. u Bečkom Novom Mestu nad Petrom Zrinskim i Franom Krstom Frankopanom, imala je za Hrvatsku katastrofalne posljedice. Za više od pola stoljeća oduzet je Hrvatskoj znatan dio njenog područja i stavljen u neposredan carski posjed.

U drugoj polovici 17. st. reforma velikog vezira Mehmeda Čuprilića u Osmanskom Carstvu ponovo je uspostavljen red. Godine 1683. Turci su izvršili posljednji pohod na Srednju Evropu. To je zadnji pokušaj Osmanlija da u evropskom dijelu svog Carstva učvrste poljuljani položaj. Veliki vezir Kara-Mustafa s 200 000 vojnika bezuspješno je opsjedao puna dva mjeseca Beč. Zajedničkim snagama carske vojske i prispjelih četa Jana Sobjeskog 12. rujna 1683. poraženi su Turci kod Beča. Ovim porazom počinje uzmicanje Turaka iz Srednje Evrope i veliki rat za oslobođenje hrvatskih i ugarskih zemalja. U ožujku 1684. osnovana je na poticaj pape Sveta Liga u koju stupaju Austrija, Poljska i Mletačka Republika. Tako se rat od 1684. vodi na više bojišta. U Ugarskoj ratuje carska vojska, u Hrvatskoj i Slavoniji hrvatska vojska bana Nikole Erdödyja potpomognuta ustaničkim pokretom kojeg u Slavoniji predvodi fra Luka Ibrišimović. Tijekom 1684. godine ustanici u Dalmaciji pod vodstvom Stojana Jankovića i Ilije Smiljanica oslobađaju cijelu Dalmaciju osim Sinja i Knina. U Lici je također buknuo ustanak protiv Turaka. Pod vodstvom svećenika Marka Mesića ustanici uz pomoć krajiške vojske oslobađaju 1689. čitavu Liku i Krbavu.

Godine 1684. ban Nikola Erdödy i krajiški general Jakov Leslie oslobađaju Viroviticu, Sopje, Voćin i Staru Gradišku. Godine 1686. poslije 150 godina turske vladavine Karlo Badenski, zapovjednik carske vojske, oslobađa Budim. Iduće godine oslobođeni su Osijek, Valpovo, Vukovar, Erdut, a 1688. Kostajnica. Tako je već do 1687. bila oslobođena gotovo cijela Ugarska, Slavonija i Hrvatska. 1688. godine prenosi se težište borbe u Srbiju.

U pohodu velikog vezira Mustafe Köprölija 1690. Turci su ponovo osvojili čitavu Slavoniju osim Osijeka i Virovitice. Ali već iduće godine sultan Sulejman III doživljava težak poraz u bitci kod Slankamena i tako ova kratka turska ofenziva biva slomljena. Nakon poraza turske vojske kod Sente 1697. započeli su pregovori o miru.

Veliki rat 1683—1699. zaključen je mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine. Po mirovnom ugovoru ostaju oslobođeni Ugarska osim Banata, Hrvatska do Une i južnog Velebita i Slavonija osim jugoistočnog Srijema. Posjedi Mletačke Republike proširuje se do linije Knin-Sinj i Gabela na Neretvi.

Godine 1714—1717. vodi se mletačko-turski rat u koji 1716. ulazi Austrija da bi sačuvala osvojena područja u Podunavlju. U kolovozu 1716. došlo je do prve bitke između turske i austrijske vojske koju vodi Eugen Savojski kod Petrovaradina.

Ankica Marić

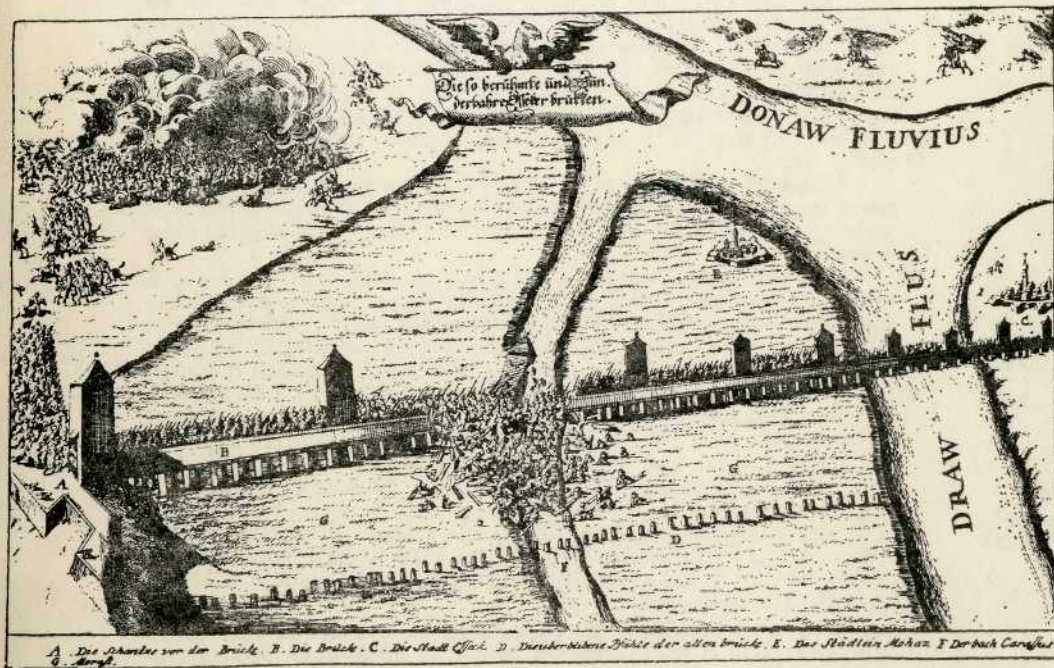
OSLOBOĐENJE HRVATSKE OD TURAKA U 17. STOLJEĆU

IZLOZBA

VELJAČA—OŽUJAK 1979.

POVIJESNI MUZEJ HRVATSKE

ZAGREB, MATOŠEVA 9

Rušenje osječkog mosta u »zimskoj vojni« Nikole Zrinskoga 1664. godine.

Porazom hrvatske vojske bana Emerika Derenčina na Krbavskom polju 1493. počele su duge godine ratovanja s Turcima u kojima će Hrvatska gubiti dio po dio svog teritorija da bi na kraju 16. st. bila svedena na »ostatke ostataka nekoć slavnog Hrvatskog Kraljevstva«. Porazom kod Siska 1593. prestaje stoljetna hrvatska defanziva. Turska osvajanja u Hrvatskoj našla su ovdje svoju krajnju sjeverozapadnu granicu.

Potkraj 16. st. osjeća se slabljenje Turske uzrokovano krizom ekonomske osnovice Carstva. Vojnofeudalna struktura, zasnovana na specifičnom turskom posjedovnom »timarskom« sistem, pod utjecajem robnonovčanih odnosa počinje se raspadati (raslojavati). Slabi vojna moć Carstva, prestaje teritorijalno širenje i priliv ratnog plijena. Centralna vlast nema snage da suzbije samovolju janjičara — nekada elitne carske vojske koja je Tursku učinila prvom velesilom onog vremena. Ustanci i pokreti pokorenih naroda, bune janjičara, glavno su obilježje političke povijesti Osmanskog Carstva od kraja 16. st. do druge polovice 17. st. Na toj osnovi opseg Turskog Carstva mogao se početi smanjivati.

Da bi osvetio poraz kod Siska navijestio je sultan Murat III caru Rudolfu rat. Tako je počeo dugi rat 1593—1606. u kojem su Turci uspjeli sačuvati samo dotadanje tekovine. Prvi put nakon stoljetne borbe zakazala je osvajačka snaga Osmanskog Carstva, nastupio je trenutak ravnoteže na zapadnim granicama Turske. Za vrijeme trinaestogodišnjeg rata, koji se uglavnom vodio u Ugarskoj, u Hrvatskoj su oslobođena područja oko Petrinje, Mostavine i Cazme što je i potvrđeno mirovim ugovorom na ušću rijeke Žitve.

Zitvanski mir ušao je u povijest kao prvi ravnopravan mirovni ugovor između Habsburgovaca i Turaka. Mirov je dokinut godišnji danak kojeg su Habsburgovci plaćali Turskoj od 1547. godine.

Dugi rat je za Hrvatsku značajan i po tome što se upravo u tom ratu stvaraju uvjeti za izdvajanje Vojne krajine u posebno područje pod upravom austrijskih vojnih vlasti. Krajem 16. i početkom 17. st. došlo je do masovnog preseljavanja Vlaha s turskog teritorija na pusta zemljišta duž turske granice u Hrvatskoj. Najvažnija naselja u Slavonsoj krajini su oko Križevaca, Rovišća, Ivanića, a u Hrvatskoj Gomirje, Lič, okolica Ogulina, Modruša, Brinja i Otočca. Vlasi se smatraju slobodnim »ratnicima i vojnicima«, kao dužnost priznaju samo vojnu službu vladaru. Društveno-ekonomski sukob između hrvatskih feudalaca i krajišnika olakšat će sprovođenje politike bečkog dvora da se područja naseljena Vlasima izuzmu ispod vlasti Hrvatskog sabora i bana, što je i provedeno 1627. godine. Iako se pojedina područja oslobađaju od Turaka, Hrvatska se na taj način i dalje u 17. st. teritorijalno smanjuje.

U prvoj polovini 17. st. Habsburgovci, a s njima i hrvatske čete, sudjeluju u tridesetogodišnjem ratu 1618—1648. Još za trajanja ovog rata počinje Kandijski rat 1645—1669. između Turske i Mlečana. Premda su ovaj rat Turci počeli zbog Krete, uskoro

se borbe prenose na mletačko-tursku granicu u Dalmaciji. Za punih dvadeset godina Dalmacija je bila veliko ratište u kojem su na strani Mlečana aktivno sudjelovali kako prebjezi iz Turske tako i domaće stanovništvo. Iako je ovaj rat okupio široke slojeve naroda u borbi protiv Turaka, Hrvatskoj nije donio znatnijih promjena, osim što je Klis s okolicom poslije više od 100 godina turske vladavine prešao u vlast Mlečana.

Na hrvatsko-turskoj granici vodi se četrdesetih godina »mali rat« koji ne mijenja granice Hrvatske. Godine 1649. car Ferdinand III produžava primirje s Turcima na dvadeset godina. Unatoč tome, pogranični sukobi idućih godina u Hrvatskoj se nastavljaju. Nikola i Petar Zrinski vode uspješne borbe s Turcima kod Rakovice, Kostajnice i Široke Kule u Lici.

Godine 1663. počeo je novi rat s Turskom zbog zamršenih prilika u Erdelju. Za vrijeme ovog rata ban Nikola Zrinski i brat mu Petar postizgu značajne pobjede nad Turcima i vrhunac ratne slave. Kod Novog Zrina, kojeg je sagradio 1661. za obranu Medimurja od Turaka, pobjedio je Nikola Zrinski 1663. kaniškog pašu. Nastavak ove vojne zabranjuje mu car Leopold I. Petar Zrinski porazio je Turke kod Rakovice, a u jesen 1663. pobjeđuje Ali-pašu Čengića kod Jurjevih stijena. Godine 1664. ban Nikola Zrinski diže »insurekciju« (opću mobilizaciju) i kreće u »zimsku vojnu« u južnu Ugarsku. Tom prilikom zauzeo je Brezovicu, Baboču, Barč i spalio veliki Sulejmanov most preko Drave te tako otežao prodor Turaka prema Beču.

I dok cijela Zapadna Evropa s divljenjem i podrškom prati ovaj veliki pohod hrvatskog bana Nikole Zrinskog, carska vojska generala Rajmunda Montecuccolija mirno gleda kako veliki vezir Ahmed Köpröli osvaja Novi Zrin 30. travnja 1664. godine »... pred očima naše velike vojske... a gospodin Montecuccoli nije na njegovu obranu ni sablju povukao« — kako je to opisao Nikola Zrinski.

1. kolovoza 1664. godine u bitci kod Sv. Gotharda turska vojska je teško poražena. 10. kolovoza iste godine sklopljen je između Austrije i Turske mir u Vašvaru. Ovaj »sramotni« mir priznao je Turcima netom osvojena područja a Austriju obavezao na plaćanje 200 000 talira ratne odštete.

Rat s Turskom 1663—1664. pokazao je da Habsburgovci pitanje oslobođenja Hrvatske i Ugarske od Turaka podređuju svojim dinastičkim interesima koji su u ovom trenutku usmjereni prema Zapadu.

Sam Vašvarski mir zaključen u potpunoj suprotnosti s uspjesima posljednjih ratnih godina, bez sudjelovanja predstavnika ugarskog sabora, predstavlja povredu staleških prava, upozorenje na apsolutistička nastojanja dvora i neposredan povod urote hrvatskih i ugarskih velikaša.

Veličinom, položajem i ekonomskom snagom svojih posjeda obitelji Zrinskih i Frankopana su ozbiljna prepreka realizaciji te politike u Hrvatskoj. Zbog toga je sukob između bečkog dvora i najmoćnijih velikaških obitelji Hrvatske, koje su u ovom trenutku nosilac državnopravnih tradicija Hrvatske, bio neizbježan.